

FILOZOFIA

ČASOPIS ÚSTAVU FILOZOFIE A SOCIOLÓGIE
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

ROČNÍK 41, 1986, číslo 2

ČLOVEK, SLOBODA, IDEOLÓGIA

VOJTECH KREŠŤANKO, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov, Bratislava

Ludská sloboda je atributívnou črtou života, správania a činnosti človeka už od jeho vzniku. Tak ako sa vyvíja spoločnosť i človek, rastie aj význam a príznačnosť slobody. Je to tak najmä preto, lebo sloboda patrí medzi rozhodujúce kritériá a ukazovatele postavenia a možnosti človeka v spoločnosti. Zároveň svedčí o úrovni jeho osobnej vyspelosti a ľudskej dôstojnosti. Podmieňuje a ovplyvňuje úroveň a kvalitu jeho vedomia, konania a správania prakticky po celý život. Človek síce môže fyzicky existovať aj bez reálnej slobody. No nemôže sa plne ľudsky rozvíjať ako uvedomelý subjekt dejín a tvorca seba samého, ani žiť dôstojným, plne hodnotným ľudským životom.

Sloboda človeka, jej rozsah, obsah, kvalita a reálne záruky sú súčasne významným kritériom spoločenského pokroku a mierou humanizačno-emancipačného rozvoja ľudstva. S ideou slobody spájali a spájajú široké pracujúce masy vieru a nádej na lepší, dôstojnejší a plnohodnotnejší ľudský život. Preto s ňou operovali v dejinách najmä pokrokové revolučné sily, ktoré sa uchádzali o priazeň a podporu ľudu. Zároveň však bola často zneužívaná v ideologickom boji reakčnými silami na obhajobu ich záujmov predovšetkým vo forme klamstva, podvodu a sebaklamu.

Aj v súčasnej epoche prechodu ľudstva od kapitalizmu k socializmu a prenikavých zmien vo vede a technike problematika ľudskej slobody zohráva v rámci ideologického boja čoraz významnejšiu úlohu. Je predmetom triednych ideologických zápasov v dôsledku svojho spojenia s takými spoločenskými javmi ako je štát, demokracia a pod. Iedu slobody zneužívajú predstavitelia imperializmu na boj proti reálnemu socializmu najmä v ZSSR. „Protí Sovietskemu zväzu a socialistickým krajinám sa vedie psychologická vojna, ktorej rozsah a intenzita nemá obdobu. Buržoázna propaganda sa neštíti lži a ohováraní“, zdôraznilo sa na zasadnutí ÚV KSSZ dňa 15. júna 1983, „aby očiernila socialistické zriadenie a narušila sociálno-politickú a ideovú jednotu našej spoloč-

nosti. Preto je dnes obzvlášť dôležitá triedna uvedomelosť pracujúcich a nekompromisný boj proti buržoáznej ideológii“ (1, s. 51).

V nezmieriteľnom boji medzi socializmom a kapitalizmom sa buržoázni a revizionistickí ideológovia snažia pod heslom slobody útočiť proti reálnemu socializmu, znevážif jeho príťažlivé úspechy v očiach pracujúcich kapitalistického sveta, pokúšajú sa prekrúcať skutočnú podstatu vzťahov medzi socialistickou spoločnosťou a jednotlivcom, rozširujú výmysly o tom, že komunisti sa otázkami ľudskej slobody zaoberajú neradi, že to robia len preto, lebo im Západ tento problém vnútil atď. Zároveň obviňujú socialistické štáty, že potláčajú slobodu osobnosti. Popritom ale úmyselne zamlčujú tú skutočnosť, že marxisticko-leninská koncepcia slobody a jej realizácia v praxi sovietskeho socialistického štátu ako prvého na svete a potom v ďalších krajinách reálneho socializmu presvedčivo ukázali, že socializmus môže skutočne zabezpečiť reálnu slobodu človeka, za ktorú tisícročia bojovali pracujúce masy. Potvrdila to aj nová *Ústava ZSSR z roku 1977*, ktorá významne rozšírila rozsah práv a slobôd sovietskych občanov a jasne ukázala, že všetky premeny smerujú predovšetkým k zabezpečeniu čo najlepších životných podmienok pre každého jedinca tak, aby sa každý človek prejavil čo najviac a najužitočnejšie pre seba i pre ostatných.

Práve preto v imperialistických krajinách, najmä v USA, kde sa rozmáha neokonzervativizmus spojený s nacionálnym šovinizmom a neofašizmom, jeden z jeho predákov Norman Podhoretz žiada boj proti komunizmu a Sovietskemu zväzu všetkými prostriedkami. Vychádza pritom z ultrareakčnej tézy, že buď USA zničia komunizmus, alebo komunizmus zničí slobodu a progresivitu USA a západnej spoločnosti. Z toho potom odvodzuje, že „zachovanie slobody si vyžaduje násilné pôsobenie Ameriky vo svete“ (2 s. 88). Podobne aj ďalší ideológovia na vlnách rozhlasových a televíznych staníc, ako aj na stránkach tisícok novín a časopisov „tvrdia každý deň národom USA, Anglicka, Francúzska, Talianska a iných kapitalistických krajín, že svetový komunizmus vraj ohrozuje ich slobodu, ich spôsob života a ich pokojnú existenciu (3 s. 30).

Súčasní buržoázni ideológovia sa teda až priveľmi zaujímajú o problematiku slobody. Vidia, ako je spojená predovšetkým s otázkami humanizmu, rovnosti, demokracie, s túžbami ľudstva po slobodnom ľudskom živote. Preto sa snažia objasňovať, alebo skôr zahmlieváť a dezinterpretovať slobodu v abstraktnom duchu, vo vlastnostiach všeľudského, nadtriedneho a mimohistorického ideálu, alebo šíriť koncepciu úniku nás pred slobodou atď. Takéto chápanie slobody v buržoáznej ideológii má svoje gnozeologické i triedne korene, a preto má aj konkrétny spoločenskotriedny obsah zodpovedajúci záujmom buržoázie ako vládnucej triedy. Jej záujmy vyjadrujú aj tie buržoázne koncepcie, ktoré subjektívizujú a individualizujú problematiku slobody a uvádzajú ju ako absolútnu nezávislosť indivídua, jeho vôle, rozhodnutí a konania na objektívnej nevyhnutnosti.

Buržoázna ideológia sa dnes vyznačuje v tejto činnosti mimoriadnou variabilitou, rýchlymi zmenami spoločenských teórií a argumentačných schém. Jej podstata síce naďalej spočíva v antikomunizme, antimarxizme a antisovietizme, ale nástup najreakčnejších síl imperialismu, najmä USA, ktoré sú riadiacim centrom antikomunizmu a ovplyvňujú materiálne i duchovne celý nepriateľský ideologický front, je veľmi znepokojivý a nesmieme ho v žiadnom prípade podceňovať.

Súčasťou každodennej praxe buržoaznej ideológie sa stalo intenzívne využívanie rôznych foriem propagandy z rokov studenej vojny ako aj ďalších metód psychologickéj vojny, rôznych výmyslov a falzifikácií o slobode so zámerom zasahovať do vnútorných vecí socialistických štátov, najmä v mene ochrany ľudských práv a slobôd. V *Programu KSSZ* sa píše o boji proti buržoáznej ideológii: „Veľmi ostrý boj dvoch svetových názorov na medzinárodnej scéne odzrkadľuje protikladnosť dvoch svetových systémov — socializmu a kapitalizmu. KSSZ vidí svoju úlohu v tom, pravdivo informovať národy o reálnom socializme, o vnútornej a zahraničnej politike Sovietskeho zväzu, aktívne propagovať sovietsky spôsob života, ofenzívne a fundovane odhaľovať prot ľudový a neľudský charakter imperialismu a jeho vykorisťovateľskú podstatu. Bude v sovietskych ľuďoch vychovávať vysokú politickú uvedomelosť, schopnosť hodnotiť spoločenské javy z jasných triednych pozícií, brániť ideály a duchovné hodnoty socialistickej spoločnosti“ (6, s. 5).

Pokus našich nepriateľov zneužiť problematiku slobody človeka proti marxizmu-leninizmu a reálnemu socializmu nie je náhodný. Diktujú ho politické a ideologické záujmy imperialismu. Tieto záujmy sú v príkrom protiklade s reálnymi faktami a vedeckými argumentami. Preto za každú cenu sa usilujú vzbudzovať dojem, že teórii marxizmu-leninizmu a reálnej socialistickej praxi je problematika ľudskej slobody cudzia. Zároveň obviňujú marxizmus-leninizmus a reálny socializmus z toho, že vraj nechal človeka rozplynúť sa v mase a tak zlikvidovať jeho slobodu v podmienkach socialistickej kolektivity.

Základné východisko marxisticko-leninskej koncepcie slobody, ktorá sa opiera o princípy historického materializmu, spočíva v tom, že ľudská sloboda ako historický fenomén je objektívne determinovaná sociálno-ekonomickým usporiadaním spoločnosti, najmä jej triednou štruktúrou. Každému stupňu rozvoja ľudstva odpovedá adekvátna úroveň rozvoja slobody. Striedanie jednej formácie druhou sa deje formou ostrých triednych bojov. Je vždy sprevádzané poskytovaním určitých slobôd a sociálnych možností členom spoločnosti v ekonomickom, politickom a kultúrnom živote podľa ich triedneho postavenia. Takéto možnosti sú zakotvené aj v zákonodarstve ako legálne práva, slobody a povinnosti. Súčasne zákonodarca ale nemôže svojvoľne a ľubovoľne realizovať tie sociálne možnosti a tie slobody, ktoré nie sú podmienené úrovňou rozvoja ekonomických vzťahov a ktoré nevyplývajú z charakteru ekonomického zriadenia, do ktorého je jednotlivec zapojený.

Rozsah ľudských slobôd v spoločnosti však nie je určený len ekonomickým usporiadaním. Veľký vplyv tu má charakter politického systému, rozvoja demokracie, politických tradícií, duchovného prostredia spoločnosti a kultúrnej úrovne. Ľudská sloboda teda nie je svojvoľným upevňovaním sociálnych možností človeka, ale sú to predovšetkým potreby, záujmy a nároky človeka, determinované charakterom ekonomického a politického zriadenia, vzájomným pomerom triednych síl, úrovňou materiálnej výroby a duchovnej kultúry, ktoré mu zabezpečujú jeho normálnu životnú činnosť v spoločnosti a ktoré štát zakotvil v systéme zákonných práv a povinností. Tým vystupuje ako najzávažnejší aspekt marxisticko-leninskej koncepcie ľudskej slobody jej sociálno-triedna interpretácia. Práve z tohto hľadiska sa začína a vedie boj aj medzi socialistickou a buržoáznou koncepciou slobody.

Určité predpoklady pre reálnu slobodu človeka sa vytvorili už v procese triedneho boja robotníckej triedy a pracujúcich proti kapitalizmu, ako aj v procese prípravy a uskutočňovania socialistickej revolúcie. V tejto revolúcii majú svoju úlohu nielen priaznivé objektívne podmienky a revolučné situácie, ale predovšetkým človek, ktorý musí byť pripravený na zvládnutie stále náročnejších úloh.

Pre formovanie človeka-subjektívneho činiteľa revolučných zmien má rozhodujúci význam existencia marxisticko-leninskej strany, ktorá z pozícií vedeckého svetonázoru, vedeckej ideológie formuje vedomie, politickú a organizačnú jednotu robotníckej triedy a usiluje sa o zjednotenie protiimperialistických síl. Otázka revolučného vedomia je totiž nevyhnutne spojená s vnášaním vedeckej ideológie a bojom proti rôznym buržoáznym a revizionistickým názorom, ktoré sa pod vplyvom buržoáznej ideológie zakorenili vo vedomí pracujúcich a v dôsledku rôznych chýb a nedostatkov dnešnej praxe tam pretrvávajú. V súvislosti s ich odstraňovaním sa na júnovom zasadaní ÚV KSSZ v júni 1983 konštatovalo: „Trvalou úlohou bolo a je formovanie vedeckého, marxisticko-leninského svetonázoru, základu komunistickej výchovy ľudí. Práve to robí z komunistov a pracujúcich uvedomelých politických bojovníkov schopných samostatne hodnotiť sociálne javy, vidieť spojitost bežných úloh s našimi konečnými cieľmi a na základe argumentov polemizovať s každým ideovým odporcom. Strana vedie komunistov k tomu, aby štúdium teórie pokladali za nevyhnutnosť, aby prejavovali záujem o ňu a mali k nej správny vzťah. K tomu má slúžiť aj náš systém stranického vzdelávania“ (4, s. 14).

Na základe hlbokých a fundovaných vedomostí je teda ďalej nevyhnutné bojovať proti rôznym ilúziám, utópiám a reformistickým názorom o vývoji spoločnosti, ako aj proti sektársko-anarchistickým tendenciám vo vzťahu k revolúcii a socializmu. Vnášanie vedeckej ideológie je nevyhnutné spájať s konkrétnymi potrebami a úlohami triedneho boja a revolučných premien.

Sociálno-ekonomické a sociálno-politické procesy si dnes preto vy-

žadujú orientáciu na hlbokú socialistickú premenu myslenia a vedomia ľudí na základe marxisticko-leninského svetového názoru. Vyžadujú si orientáciu na formovanie socialistickej osobnosti všestranne a harmonicky rozvinutej, duševne bohatej, morálnej čistej a fyzicky dokonalej. Dôležité pritom je, že osobnosť v socializme nie je len pasívnym produktom spoločenských vzťahov, ale najmä ich aktívnym subjektom. Formovanie nového človeka pritom nie je ani jednoduchá, ani jednorázová úloha. Pri jej plnení musíme vychádzať z toho, že človek, to je najmä svet človeka a tento svet treba usporiadať tak, aby v ňom poznával a osvojoval si všetko ľudské, aby poznával seba ako človeka. O túto základnú myšlienku klasikov marxizmu-leninizmu sa musíme oprieť pri uplatňovaní našej komunistickej ideológie, ktorá akcentuje problémy rozvoja slobody človeka, všestranného a harmonického rozvoja ľudskej osobnosti. V rozvinutej socialistickej spoločnosti sa formovanie nového človeka stalo nielen najdôležitejším cieľom, ale aj nevyhnutnou podmienkou budovania novej spoločnosti. V tejto súvislosti sa v *Programu KSSZ* píše: „Strana bude robiť všetko nevyhnutné pre to, aby pretvárajúca sila marxisticko-leninskej ideológie bola v plnej miere využívaná na urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja krajiny, bude sa cielavedome usilovať o ideovo-politickú, pracovnú a mravnú výchovu sovietskych občanov, o formovanie harmonicky rozvinutej, spoločensky aktívnej osobnosti spájajúcej v sebe duchovné bohatstvo, morálnu čistotu a fyzickú dokonalosť.“

V ideologickej práci považuje KSSZ za hlavné vychovávať pracujúcich v duchu vysokej ideovosti a oddanosti komunizmu, sovietskeho vlastenectva a proletárskeho a socialistickeho internacionalizmu, uvedomelého postoja k práci a spoločenskému majetku, čoraz viac im sprostredkovať poklady duchovnej kultúry a vykoreniť mravy, ktoré sú v rozpore so socialistickým spôsobom života.“ (6, s. 5).

Tu treba pripomenúť, že ideologická a výchovná práca ako jedna z ciest boja za rozvoj reálnej slobody človeka musí byť úzko spätá s hlavnými úlohami výstavby socializmu, s reálnymi možnosťami a problémami prvej fázy komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie, kde sa materiálne hodnoty rozdeľujú podľa práce a jej produktivita je jedným z najdôležitejších kritérií spoločenského pokroku, spoločenského významu a hodnoty človeka. Preto prísne a spravodlivé uplatňovanie socialistických zásad odmeňovania, formovania nového ekonomického myslenia utvára nové možnosti pre rast produktivity práce, pre rozvoj iniciatívy a socialistickej podnikavosti pracujúcich, teda materiálnych i duchovných podmienok, ktoré pomáhajú utvárať všestranne rozvinutú slobodnú osobnosť. Ak sa však princípy socialistickeho odmeňovania porušujú, má to nepriaznivý vplyv nielen na rast produktivity práce a rozvoj iniciatívy, ale aj na rozvoj slobody človeka.

V krajinách socialistickeho spoločenstva sa pre utváranie všestranne rozvinutej slobodnej osobnosti už veľa urobilo. Plným právom môžeme hovoriť o vzniku a vývoji nového socialistickeho typu osobnosti. O tom,

že najmä v ZSSR milióny sovietskych ľudí sú už dnes nositeľmi najlepších ľudských čŕt a vlastností utváraných pokrokovou spoločenskou a duchovnou kultúrou socialistickej spoločnosti. To nás ale neoprávňuje k sebauspokojovaniu.

V boji za reálnu slobodu stoja pred nami aj v tejto oblasti nové a zložité úlohy, a to nielen pred spoločenskými a kultúrnymi organizáciami, školami a prostriedkami masovej informácie a propagandy, ktoré realizujú spoločensky zameraný a regulovaný proces výchovy ľudí, ale aj pred každým jednotlivým človekom. „Strana vychádza z toho, že výchova človeka je neoddeliteľná od jeho praktickej účasti na tvorivej práci v prospech ľudu, na spoločenskom živote a pri plnení úloh na úseku sociálno-ekonomickej a kultúrnej výstavby. Ak je ideovo-výchovná práca odtrhnutá od skutočnosti a jej reálnych problémov, nutne sa stáva abstraktným osvetárstvom, bezpredmetným rečnením a odvádza od naliehavých úloh výstavby komunizmu. Ideologická činnosť musí mať hlboký ideovo-teoretický obsah, musí byť široko informatívna, musí plne a presne prihliadať na reality vnútorného i medzinárodného života, a na zvýšené duchovné nároky pracujúcich, musí byť blízka ľuďom, pravdivá a zrozumiteľná.

Jednota slov a činov, najdôležitejší princíp všetkej straníckej a štátnej činnosti, je nevyhnutnou požiadavkou i pre politicko-výchovnú prácu. Je povinnosťou všetkých riadiacich kádrov a každého komunistu aktívne sa do nej zapojiť.“ (6, s. 5). Problém sebvýchovy, sebvzdelávania a sebazdokonaľovania ľudskej osobnosti sa stále viac dostáva do popredia. Potreba sebvýchovy, sebapoznania, podriadenia svojho konania sebakontrolu a sebariadeniu je teda jednou z najzávažnejších potrieb človeka v podmienkach socializmu. Stále významnejšiu úlohu má preto tvorivá aplikácia marxizmu-leninizmu v aktivite každého človeka, ideové a mravné zameranie osobnosti, jeho morálna a spoločenská zodpovednosť, duchovné motívy, ktoré orientujú konanie a správanie sa osobnosti v boji za nové v konkrétnych životných situáciách. Reálna sloboda človeka, to je predovšetkým proces, v ktorom socialistický človek musí myslieť a konať po novom. Spočíva najmä „... v aktívnej účasti človeka na živote a rozvoji spoločnosti, v zápase o riešenie praktických úloh budovania socializmu“ (5, s. 5). V *Programu KSSZ* sa v súvislosti s úlohami KSSZ pri zdokonaľovaní socializmu a postupnom prechode ku komunizmu konštatuje, že „Socializmus a komunizmus sú dve po sebe idúce fázy jedinej komunistickej formácie. Ostré hranice medzi nimi neexistujú: rozvoj socializmu, čoraz širšie odhaľovanie jeho možností a predností a upevňovanie jemu vlastných všeobecných komunistických zásad vlastne znamená skutočný postup spoločnosti ku komunizmu.

Komunizmus je beztriedne spoločenské zriadenie s jednotným všetkým ľudovým vlastníctvom výrobných prostriedkov a úplnou sociálnou rovnosťou všetkých členov spoločnosti, kde zároveň so všestranným rozvojom ľudí vyrastajú i výrobné sily na základe ustavične sa rozvíjajúcej

vedy a techniky, kde spoločenské bohatstvo bude zo všetkých zdrojov plynúť plným prúdom a kde sa uskutoční veľká zásada: Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb. Komunizmus je vysoko organizovaná spoločnosť slobodných a uvedomelých pracovníkov, v ktorej plne zakotví spoločenská samospráva, práca v prospech spoločnosti sa stane pre všetkých prvou životnou potrebou, uvedomelou nevyhnutnosťou a každý bude uplatňovať svoje schopnosti tak, aby prinášal najväčší úžitok ľudu“ (6, s. 3).

Socialistická revolúcia a rozvoj socializmu teda vyvolávajú objektívnu potrebu všeobecnej a hlbokej socialistickej zmeny vedomia, myslenia a konania ľudí. Takú zmenu, ktorá hlboko premieňa duchovný svet ľudí, preniká ich spôsobom života a vytvára novú kultúru ich konania a vzťahov a podporuje rozvoj slobody človeka.

LITERATÚRA

1. Aktuálne úlohy ideologickej a masovo-politickej práce KSSZ. Materiály zo zasadnutia ÚV KSSZ v dňoch 14.—15. 6. 1983.
2. PODHORETZ, N.: The Present Danger. New York 1980.
3. Dokumenty z medzinárodných porád komunistických a robotníckych strán. Bratislava 1976.
4. Aktuálne úlohy ideologickej a masovopolitickej práce KSSZ. Materiály zo zasadnutia ÚV KSSZ v dňoch 14.—15. 6. 1983.
5. 15. zasadanie ÚV KSČ. Pravda 27. 3. 1980.
6. Program komunistickej strany sovietskeho zväzu. Pravda 26. X. 1985.